

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Соболевої Катерини Віталіївни

«Психологічні особливості децентрації у ранньому юнацькому віці»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук

за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Актуальність дисертаційного дослідження К.В. Соболевої зумовлена тим, що децентрація як одна з найважливіших характеристик особистості є тим персонологічним феноменом і механізмом міжособистісного пізнання, який визначає її об'єктивне та адекватне світосприйняття і поведінку в соціумі. Особливо важлива децентрація для молодого людини, її розвитку в юнацькому віці в умовах особистісного і професійного самовизначення.

Сучасне суспільне життя вимагає від молодого покоління сформованих умінь децентрації, що забезпечує успішні взаємовідносини з оточуючими, конструктивне вирішення конфліктних ситуацій, здатність бути розсудливим, толерантним, емоційно врівноваженим. Актуальність окресленої проблеми підтверджує цінність дисертаційного дослідження К.В. Соболевої «Психологічні особливості децентрації у ранньому юнацькому віці», спрямованого саме на визначення сутності феномену децентрації, його змісту і структури; аналіз особливостей децентрації в ранньому юнацькому віці та пошук шляхів формування децентрації у старшокласників.

Дисертаційне дослідження виконане в рамках комплексних науково-дослідних тем лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці» і «Теоретико-методологічні основи реалізації культуротвірної функції психологічної науки».

Наукова новизна і теоретична значущість дисертаційної роботи полягає в тому, що вперше теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено компоненти децентрації в ранньому юнацькому віці; розроблено модель

децентрації осіб раннього юнацького віку в процесі міжособистісного пізнання; розширено та доповнено психологічний зміст поняття «децентрація», поглиблено уявлення про особливості децентрації в ранньому юнацькому віці; визначено та охарактеризовано п'ять рівнів децентрації; встановлено взаємозв'язок між здатністю уявити себе на місці іншого та емпатією, а також взаємозв'язок між рівнями децентрації і потребою в усамітненні. Наукова новизна дослідження є безперечною, оскільки на сьогодні немає ґрунтовних наукових розробок з проблеми психологічних особливостей децентрації в ранньому юнацькому віці.

Практичне значення дослідження полягає в розробці та вдосконаленні психодіагностичного комплексу, метою якого є виявлення особливостей децентрації в ранньому юнацькому віці; в розробці та впровадженні у практику психологічної служби навчальних закладів тренінгової програми сприяння розвитку децентрації у старшокласників; в можливості застосування отриманих даних при плануванні та організації навчально-виховного процесу психологами і вчителями старшої школи у роботі зі старшокласниками.

Зазначимо, що в дисертації К.В. Соболевої чітко визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Отримано переконливе підтвердження гіпотези про те, що становлення децентрації в осіб раннього юнацького віку передбачає розвиток емпатійного ставлення, розуміння пізнавальної позиції іншої людини, конструктивної поведінки з однолітками. Доведено, що емоційно-ціннісний компонент децентрації забезпечує інтерес до особистості іншої людини та її позиції; когнітивний компонент передбачає здатність уявити себе на місці іншого та зрозуміти його позицію; поведінковий компонент передбачає спрямованість на продуктивну взаємодію, забезпечує ефективну співпрацю для реалізації як власних, так і спільних цілей. Виявлено нерівномірність розвитку складових децентрації в осіб раннього юнацького віку. Показано, що застосування спеціально організованого корекційно-формульовального впливу сприяє розвитку складових децентрації і може бути

ефективним засобом подолання труднощів у становленні децентрації у старшокласників та формування у них адекватного міжособистісного пізнання.

Завдання дослідження цілком відповідають визначеній проблематиці як у теоретичній, так і в емпіричній репрезентації. Добір авторкою діагностичних методик забезпечує розв'язання поставлених у дослідженні завдань.

Відзначимо також раціональну побудову структури дисертації, коректність і професійність психологічного аналізу, логічність викладу змісту дисертаційного дослідження: кожен із трьох розділів є завершеним відповідно до поставленої мети, завдань; висновки до розділів і загальні висновки відповідають змісту розділів та дослідження в цілому.

Основний зміст першого розділу дисертаційної роботи заслуговує на позитивну оцінку, оскільки містить досить ґрунтовний аналіз проблеми децентрації в ранньому юнацькому віці. В розділі здійснено аналітичний огляд науково-теоретичних надбань та уявлень дослідників у контексті вивчення проблеми егоцентризму та децентрації. Проаналізовано зміст понять «децентрація», «центрація», «еґоцентризм». Децентрація в огляді подається як властивість мисленнєвого процесу (Ж. Піаже), психологічний механізм соціальної перцепції (Г.М. Андрєєва), здатність прийняття своєї соціальної ролі і ролі іншої людини (І.С. Кон), інтегральна властивість особистості (Т.І. Пашукова, М. Феффер та ін.). Нам імponує виснування дослідниці про те, що децентрація, на відміну від центрації, слугує об'єктивному відтворенню дійсності.

Теоретичний аналіз проблеми завершується створенням моделі децентрації в осіб раннього юнацького віку в процесі міжособистісного пізнання, в якій децентрація представлена в когнітивній, емоційно-ціннісній та поведінковій сфері, що забезпечує орієнтувальну-інформаційну, мотиваційно-регулятивну та реалізаційну функції (с. 33 дис., с. 7 автореф.). Заслуговує на увагу авторське розуміння механізму децентрації в юнацькому віці. На думку дисертантки, процес децентрації передбачає наявність ситуації, у якій зіштовхуються, протиставляються та інтегруються різні позиції, суб'єктів децентрації, об'єкт децентрації та умови координації різних позицій. У процесі

міжособистісного пізнання суб'єкти децентрації визнають цінність іншої людини та її позицію (емоційно-ціннісний компонент), завдяки ідентифікації, рефлексії, аналізу та відкритості до позиції іншого прогнозують динаміку змін у різних поглядах на ті ж самі речі (когнітивний компонент), що дозволяє активно взаємодіяти з іншим, реалізуючи мету. Ми погоджуємося з позицією дисертантки стосовно того, що децентрація забезпечує здатність адекватного сприйняття та розуміння іншого через когнітивно-опосередковану систему норм, цінностей, смислів, ідеалів, особистісних настанов у процесі диференціації та координації позицій учасників взаємодії.

Важливо зазначити, що роботу вирізняє структурна єдність і послідовність вирішення наукових завдань. Так, теоретична частина дослідження логічно взаємоузгоджена з програмою емпіричного дослідження поставленої проблеми.

У другому розділі дисертації описано структуру, обґрунтовано програму та методичний інструментарій емпіричного дослідження децентрації та її особливостей у ранньому юнацькому віці. Заслугує на схвалення застосування К.В. Соболевою сукупності надійних діагностичних методик, адекватних меті та завданням дослідження; репрезентативність вибірки досліджуваних (164 респонденти були поділені за віковим, статевим і соціальним критерієм – школярі та студенти; за місцем проживання – велике і мале місто), ґрунтовність констатувального і формувального етапів дисертаційного дослідження, математико-статистична обробка (коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, t-критерій Стюдента, факторний аналіз, дисперсійний аналіз тощо) і представленість отриманих результатів, ретельність їх аналізу та інтерпретації.

Привертає увагу всебічність вивчення в емпіричній частині дослідження децентрації та її особливостей у ранньому юнацькому віці.

Значну практичну цінність мають дослідження здатності юнаків уявити себе на місці іншого, емпатійності, поведінкових преференцій у ситуаціях конфлікту, суб'єктивних цінностей взаємин і/або досягнень та відповідних поведінкових моделей; зв'язку децентрації із суб'єктивним станом самотності,

потребою в усамітненні та реакціями на фрустрацію. Аналіз отриманих даних дозволив виокремити рівні децентрації і дати їм характеристику (с. 103 дис., с. 9 автореф.), що, безумовно, становить науковий та практичний інтерес.

Заслуговує на увагу виявлення відмінностей у показниках децентрації серед хлопців та дівчат, а також аналіз отриманих даних за демографічною ознакою респондентів. Практичну цінність становлять дані про статистично значущий зв'язок між децентрацією та потребою в усамітненні, а також кореляції децентрації із суб'єктивним станом самотності. Схвальною є інтерпретація авторкою встановлених зв'язків.

За узагальнюючим підсумком дисертантки, децентрація у процесі міжособистісного пізнання осіб раннього юнацького віку забезпечується здатністю уявити себе на місці іншого, розвитком емпатії, поєднанням суб'єктивної потреби у досягненні зі збереженням хороших взаємин з іншими, з наданням переваги співпраці або компромісу у конфлікті. Останнє дало змогу авторці визначитись у напрямках корекційно-розвивальної роботи, висвітленої в третьому розділі дисертаційного дослідження.

Вагомим здобутком дисертантки ми вважаємо розробку і впровадження тренінгової програми сприяння розвитку децентрації в осіб раннього юнацького віку. Нам імпонує, що у поданій в роботі авторській тренінговій програмі використано методи, спрямовані на формування у старшокласників усвідомленої децентрованої позиції; розвиток адекватного сприйняття як себе, так і оточення; розвиток діалогічності та метафоричності мислення як інтелектуального компоненту, що забезпечує розуміння прихованого смислу в літературі, мистецтві, музиці, розвиток творчого мислення; емпатійності, комунікабельності та довіри для забезпечення гармонійних стосунків з оточуючими. Загалом за результатами програми сприяння розвитку децентрації в ранньому юнацькому віці доведено зменшення в експериментальній групі кількості старшокласників з егоцентричною спрямованістю та збільшення кількості осіб раннього юнацького віку зі здатністю уявити себе на місці іншого, що дозволяє підтвердити її ефективність.

Отже, аналіз дисертаційного дослідження К.В. Соболевої дає можливість зробити висновок про ґрунтовність вивчення поставленої проблеми, високий науковий і професійний рівень дисертантки. Всі матеріали розділів дисертаційного дослідження представлені системно, в логічній послідовності і взаємній узгодженості. Робота характеризується широтою аналізу проблеми, цілісністю і завершеністю.

Результати проведеного К.В. Соболевою дослідження отримали належне висвітлення в наукових публікаціях. Основний зміст дисертації викладено у 12 публікаціях, 5 з яких входять до переліку фахових видань з психології, затвердженого МОН України, 1 – у періодичному науковому виданні іноземної держави, 6 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Потрібно також зазначити, що основні результати дисертаційного дослідження впроваджено в роботу психологічної служби спеціалізованої школи № 329 міста Києва, ЗОШ № 1, № 4 міста Канева Черкаської області, Циблівської ЗОШ Переяслав-Хмельницького району Київської області.

Автореферат відображає основні положення та результати дисертації. Дисертацію і автореферат оформлено згідно з вимогами МОН України. Зміст і спрямованість дисертації відповідають вимогам спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Оцінюючи проведене К.В. Соболевою дисертаційне дослідження загалом позитивно, вважаємо доречним висловити деякі зауваження та рекомендації.

1. Уточнення, з нашої точки зору, потребує розуміння авторкою сутності феномену децентрації як «інтегральної властивості особистості», оскільки в дисертаційній роботі децентрація вивчається переважно як «механізм міжособистісного пізнання».

2. В ході теоретичного аналізу дисертантка засвідчує, що проблема децентрації розглядається науковцями значною мірою «в тіні» проблеми егоцентризму і як протилежний йому механізм. На с. 18 дис. авторка зазначає, що кризові ситуації в житті особистості можуть загострювати егоцентричні прояви. На нашу думку, було б доцільно емпірично дослідити особливості егоцентричних тенденцій в осіб раннього юнацького віку, що дало б змогу

ідентифікувати у них захисні психологічні прояви і тим самим посилити адаптивні можливості, покращити міжособистісну взаємодію.

3. Робота, на наш погляд, значно виграла б за умови визначення соціально-психологічних чинників, які сприяють становленню децентрації як особистісної властивості та чинників, які провокують загострення егоцентричних проявів в осіб раннього юнацького віку.

4. На підставі аналізу результатів емпіричного дослідження авторка засвідчує достовірність висунутої гіпотези про те, що «серед осіб раннього юнацького віку спостерігається нерівномірність розвитку складових децентрації». З нашої точки зору, авторське твердження потребує додаткового уточнення і систематизації. З огляду на багатий емпіричний матеріал дисертаційного дослідження, доречно було б виокремити групи старшокласників за сукупністю характерних показників зазначеної «нерівномірності розвитку складових децентрації», що дало б змогу диференціювати програму сприяння їх розвитку і, безсумнівно, посилило б практичну значущість роботи.

Втім, висловлені зауваження не применшують позитивне враження від дисертаційного дослідження К.В. Соболевої.

З огляду на викладене, можна стверджувати, що дисертація К.В. Соболевої «Психологічні особливості децентрації у ранньому юнацькому віці» за своїм науковим рівнем, актуальністю та практичним значенням відповідає чинним вимогам до кандидатських дисертацій, а її авторка – Соболева Катерина Віталіївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка

